

Materialiteit

Toepassing van het materialiteitsbeginsel bij de opstelling van de jaarrekening

Dr. A. de Bos

1 Inleiding¹

Het uit de Angelsaksische literatuur afkomstige 'concept of materiality,' met als Nederlands equivalent 'het materialiteitsbeginsel', speelt een rol zowel bij de financiële verslaggeving (materiality in accounting) als bij de accountantscontrole (materiality in auditing).

Een bekende en vrij algemeen aanvaarde definitie van materialiteit is gegeven door de Financial Accounting Standards Board (FASB) in Statement of Financial Accounting Concepts No. 2 (SFAC No. 2) 'Qualitative Characteristics of Accounting Information' (mei 1980). Zij luidt als volgt: 'The magnitude of an omission or misstatement of accounting information that, in the light of surrounding circumstances, makes it probable that the judgment of a reasonable person relying on the information would have been changed or influenced by omission or misstatement' (§ 132).

Bij de financiële verslaggeving heeft het materialiteitsbeginsel primair invloed op de informatie die een huishouding in zijn externe verslagen dient te verstrekken. Het materialiteitsbeginsel stelt dat informatie die niet materieel is, informatie die geen invloed heeft op de oordeels- en besluitvorming van de gebruiker van het verslag, niet in de externe verslagen behoeft te worden opgenomen. Het materialiteitsbeginsel kan daarnaast een rol spelen bij de waardering en resultaatbepaling. Een voorbeeld is het direct ten laste van het resultaat brengen van materiële vaste activa van geringe waarde, ook als er sprake is van duurzame dienstbaarheid aan de bedrijfsuitoefening. Bij de accountantscontrole wordt door het materialiteitsbeginsel primair de nauwkeurigheid van de verstrekte financiële informatie bepaald: de te

verstrekken informatie mag geen omissies of onjuistheden bevatten die de oordeels- en besluitvorming van de gebruiker beïnvloeden. Dit materialiteitsbegrip duidt men ook wel aan met 'tolerantie'. De maximale tolerantie speelt vooral een rol bij de planning en voorbereiding van het controleprogramma en de evaluatie van de resultaten (zie bijvoorbeeld Van Dijk, 1989a en Emanuels en Wallage, 1990).

Momenteel staat het materialiteitsbeginsel in de Nederlandse literatuur in de belangstelling. In februari 1989 verscheen bijvoorbeeld NIVRA-geschrift nummer 46 met als titel 'Materialiteit bij de opstelling en de controle van de jaarrekening' en in augustus 1990 verscheen het rapport 'Risiko's en oordeelsvorming in de accountantspraktijk' van het Limpert Instituut. De literatuur heeft zich echter voornamelijk bezig gehouden met de betekenis van het materialiteitsbeginsel voor de accountantscontrole. Ook de toepassing van dit beginsel bij de opstelling van de jaarrekening roept vragen op. Met name de operationalisering van het materialiteitsbeginsel is een probleem. De Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) heeft voor de operationalisering van het materialiteitsbeginsel Richtlijnen opgesteld in de vorm van kwantitatieve criteria. Van Dijk (1989b) komt in het NIVRA-geschrift, na evaluatie van deze Richtlijnen, tot de conclusie dat: 'de Richtlijnen wel enige handreiking bieden voor de hantering van het materialiteitsvraagstuk bij de jaarverslaggeving, doch dat deze handreiking nog slechts als 'begin van de oplossing' kan worden beschouwd en als zodanig

¹ Drs. A. de Bos studeerde bedrijfseconomie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Thans is hij als wetenschappelijk docent verbonden aan de vakgroep Kosten- en Winstbepalingsvraagstukken van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

nig nog verdere studie en uitwerking behoeft' (pagina 27).

In dit artikel wordt ingegaan op de betekenis van het materialiteitsbeginsel voor de presentatie van informatie in de jaarrekening. Het materialiteitsbeginsel wordt gezien vanuit de opsteller van de jaarrekening. Ditzelfde uitgangspunt heeft ook Leeuwerik (1989) gehanteerd in zijn bijdrage aan het genoemde NlvRA-geschrift, getiteld 'Praktische problemen bij bepaling van materialiteit'. Er wordt voorbij gegaan aan de onjuistheden in de informatie. Verondersteld wordt dat de accountant de betrouwbaarheid van de informatie heeft vastgesteld.

In paragraaf 2 wordt een theoretische beschouwing rondom het materialiteitsbeginsel gegeven. In paragraaf 3 wordt gekeken naar de betekenis van kwantitatieve criteria voor de operationalisering van het materialiteitsbeginsel.

In paragraaf 4 komen de voorschriften in Nederland van de RJ met betrekking tot de operationalisering van het materialiteitsbeginsel aan de orde. In paragraaf 5 worden deze voorschriften geëvalueerd.

Ter afsluiting volgt in paragraaf 6 een conclusie.

2 Theoretische beschouwing rondom het materialiteitsbeginsel

In de jaren zeventig is het materialiteitsbeginsel uitvoerig bestudeerd door de FASB. In mei 1980 publiceert de FASB in het kader van haar zogenaamde 'conceptual framework' SFAC No. 2 'Qualitative Characteristics of Accounting Information'. In dit rapport wordt ingegaan op kenmerken waaraan te verstrekken (financiële) informatie dient te voldoen. Uitgangspunt is dat de te verstrekken informatie nuttig ('useful') moet zijn voor de oordeels- en besluitvorming van de gebruikers van die informatie. De nuttigheid van informatie wordt bepaald door een hiërarchie van kwaliteiten (kenmerken). Het al dan niet nuttig zijn van informatie wordt primair bepaald door twee kenmerken, te weten relevantie ('relevance') en betrouwbaarheid ('reliability').

Informatie is relevant indien het de hoedanigheid bezit om de besluitvorming van gebruikers met

betrekking tot hun voorstelling van verleden, heden en toekomst te kunnen beïnvloeden.² Betrouwbare informatie is informatie die objectief is en redelijkerwijs geen onjuistheden bevat. Informatie waarbij één van de bovenstaande twee kenmerken ontbreekt kan nooit nuttig zijn; om tot nuttige informatie te komen dient de afweging tussen relevantie en betrouwbaarheid optimaal plaats te vinden. Niet alle relevante én betrouwbare informatie wordt automatisch als nuttig aangemerkt. Indien de relevante én betrouwbare informatie geen invloed heeft op de oordeels- en besluitvorming van de gebruiker is zij op grond van het materialiteitsbeginsel niet nuttig en kan vermelding achterwege worden gelaten.

De vraag die nu gesteld kan worden is: waardoor wordt de materialiteit van de informatie bepaald? Uit de in paragraaf 1 gegeven definitie van materialiteit volgt dat het al dan niet materieel zijn van informatie wordt bepaald door de omvang of grootte ('magnitude') van de weglating, de desbetreffende omstandigheden in aanmerking nemend ('in the light of the surrounding circumstances').

In 1989 publiceert Solomons, de voornaamste schrijver van SFAC No. 2, in opdracht van the Research Board of the Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW) het rapport 'Guidelines for Financial Reporting Standards'. In dit rapport wordt het kwantitatieve karakter van materialiteit benadrukt: 'materiality is a quantitative, not a qualitative concept' (pagina 33).

Het International Accounting Standards Committee (IASC) heeft in het 'Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements' (juli 1989) definities gegeven van relevantie en materialiteit. Het IASC kiest evenals de FASB voor een hiërarchie van kenmerken, die het nut van de te verstrekken informatie bepalen. Het IASC definieert relevantie als volgt: de informatie is relevant indien deze de economische beslissingen van een gebruiker beïnvloedt. De relevantie van de informatie wordt bepaald door zijn aard en materialiteit. Informatie is volgens het IASC materieel indien het niet vermelden van deze gegevens de economische beslissingen van de gebruikers

zou kunnen beïnvloeden. De materialiteit van informatie wordt bepaald door de grootte van het (weg te laten) informatie-element, de desbetreffende omstandigheden in aanmerking nemend.

Zowel de FASB en het IASC zijn niet erg eenduidig in het aangeven van de relatie tussen relevantie en materialiteit. Beide zien het materialiteitsbeginsel wel als een soort 'filter': relevantie staat primair, materialiteit is een secundaire toets. In het navolgende koppelen wij relevantie aan de aard van informatie en materialiteit aan de omvang van het informatie-element. Daarbij onderscheiden wij twee groepen relevante informatie:

- Relevante informatie, die op grond van de aard van zodanig belang is dat de oordeels- en besluitvorming van de gebruiker wordt beïnvloed. Deze informatie dient in alle omstandigheden te worden opgenomen. Het materialiteitsbeginsel is hier niet van toepassing. Een voorbeeld is informatie over eigen aandelen.
- Relevante informatie, waarop het materialiteitsbeginsel wel van toepassing is. Voor deze informatie dient te worden vastgesteld of zij op grond van de omvang van zo'n gering belang is dat zij niet hoeft te worden opgenomen.

Ter illustratie het nu volgende voorbeeld van relevante informatie waarop het materialiteitsbeginsel wel van toepassing is. Stel een huishouding past in zijn jaarrekening de historische prijsgrondslag toe. Informatie op basis van de actuele waarde is naar de aard relevant. Indien het verschil in het vermogen en/of resultaat op basis van historische uitgaafprijs en vervangingswaarde in een concreet jaar zeer klein is, heeft verstrekking van informatie op basis van actuele waarde geen enkel effect op de oordeels- en besluitvorming en is de informatie niet materieel.³ In een later jaar kan een groter verschil tussen de historische prijsgrondslag en de actuele waarde wel materieel zijn. De informatie op basis van de actuele waarde is dan zowel relevant als materieel en dient opgenomen te worden.

Het materialiteitsbeginsel heeft bij de opstelling van de jaarrekening betrekking op:

- de in de toelichting op te nemen (aanvullende) informatie;

- de mate van aggregatie van financiële informatie in de balans en winst- en verliesrekening (bijvoorbeeld: een balans kan uit enkele honderden posten bestaan maar kan daarentegen ook uit drie posten bestaan, te weten activa, eigen en vreemd vermogen).

De opvattingen inzake het materialiteitsbeginsel van Van Dijk en Leeuwerik in het NIVRA-geschrift wijken van het vorenstaande af. Zij zijn van mening dat het materialiteitsbeginsel naast een reducerende werking ook tot extra informatieverstrekking kan leiden. Leeuwerik stelt: 'voor het achterwege laten van gegevens moet het materialiteitscriterium alleen in ogenschouw worden genomen, terwijl voor het verstrekken van aanvullende of afwijkende gegevens zowel het relevantie- als het materialiteitscriterium in aanmerking moet worden genomen' (pagina 72). Mijns inziens dient het materialiteitsbeginsel te worden gezien als een 'filter' en kan dit dus nooit tot extra informatie leiden.

3 De betekenis van kwantitatieve criteria voor de operationalisering van het materialiteitsbeginsel

Het materialiteitsbeginsel is van belang voor een drietal partijen, te weten: de ondernemingsleiding, de accountant en de gebruiker. De ondernemingsleiding is de verstrekker van de informatie en is primair verantwoordelijk voor de inhoud van de jaarrekening. Zij dient te bepalen welke informatie materieel is voor de gebruiker. De accountant dient de getrouwheid van de jaarrekening vast te stellen en in dat kader de juiste toepassing van het materialiteitsbeginsel: is er relevante informatie ten onrechte, met een al dan niet expliciet beroep op het materialiteitsbeginsel, achterwege gelaten? Probleem voor zowel de opsteller als de accountant is dat de belangrijkheid van informatie vanuit het gezichtspunt van de gebruiker moet worden vastgesteld.

Indien in een concreet geval de drie bovengenoemde partijen een verschillende interpretatie geven aan het begrip materiele informatie, kan de vraag worden gesteld welke opvatting als juist

dient te worden beschouwd. Leeuwerik (1989) is van mening dat de ondernemingsleiding (in overleg met de accountant) in de beste positie verkeert om te bepalen welke informatie in specifieke omstandigheden van materieel belang is (waarbij materieel als relevant zou moeten worden geïnterpreteerd).

Mijns inziens is het niet mogelijk om de voorkeur uit te spreken voor één van de opvattingen van de drie partijen. Het vormen van een oordeel over het al dan niet materieel zijn van informatie dient tot stand te komen door overleg tussen de opsteller, de accountant en de gebruiker. In Nederland vindt zo'n overleg plaats in de RJ. In de RJ zitten vertegenwoordigers van de verstrekkers, controleurs en gebruikers van informatie.

De RJ heeft in haar Richtlijnen het materialiteitsbeginsel geoperationaliseerd door middel van kwantitatieve criteria. In de Verenigde Staten ontbreken kwantitatieve criteria op het niveau van de regelgeving. De FASB heeft hiervan tot nu toe afgezien: 'no general standards of materiality could be formulated to take into account all the considerations that enter into an experienced human judgment' (§ 131, SFAC No. 2). De operationalisering van het materialiteitsbeginsel wordt overgelaten aan de praktijk (professional judgment). Uit Amerikaanse onderzoeken van bijvoorbeeld Neumann (1968), Frishkoff (1970) en Chewing, Pany en Wheeler (1989) naar de opvattingen van de Amerikaanse accountant inzake de presentatie van materiële informatie, volgt dat accountants onder dezelfde omstandigheden verschillende invullingen geven aan het materialiteitsbeginsel. Onderzoek naar de opvattingen van de opstellers en gebruikers van jaarrekeningen heeft nauwelijks plaatsgevonden. Woolsey (1954), die al in 1954 een onderzoek deed naar de opvattingen onder de hierboven genoemde partijen, constateerde dat er verschillende opvattingen inzake materiële informatie bestaan tussen de groepen en binnen de groepen zelf.

In de praktijk zijn verschillende 'rules of thumb' ontwikkeld. De Accountants International Study Group (AISG) (1974) komt na een onderzoek naar de praktijk inzake de toepassing van het materia-

liteitsbeginsel in Canada, Engeland en Amerika tot de conclusie: 'quantitative guidelines with broad parameters are usually used in practice ..' (§ 30). Leslie (1985) noemt in zijn boek 'Materiality' een zevental mogelijke kwantitatieve criteria⁴ voor de operationalisering van het beginsel en laat aan de hand van een case zien dat deze criteria leiden tot verschillende materialiteitsgrenzen. Pany en Wheeler (1989a en b) wijzen erop dat de verschillende materialiteitsgrenzen mede worden veroorzaakt door de bedrijfstak waarin een onderneming actief is.

Voor de gebruiker betekent het ontbreken van éénduidige kwantitatieve criteria dat het moeilijker is de informatie in de jaarrekening te beoordelen. Consistentie en vergelijkbaarheid inzake de inhoud van de jaarrekening ontbreken. Bij de ene jaarrekening zal bepaalde informatie wel vermeld zijn, terwijl dezelfde informatie bij een andere jaarrekening kan ontbreken. Hierdoor daalt de informatiewaarde van de jaarrekening. Anderson (1977) stelt: 'effective communication requires agreement between receiver and sender as to a common language (generally accepted accounting principles) and part of this common language should be a reasonable consensus as to materiality' (pagina 129).

Overeenstemming ten aanzien van de invulling van het materialiteitsbeginsel kan wellicht worden bereikt door kwantitatieve criteria op het niveau van de regelgeving in te voeren. Inzake het al dan niet in de regelgeving formuleren van kwantitatieve criteria zijn in de literatuur verschillende meningen te vinden.

De AISG geeft in haar onderzoeksrapport een overzicht van de meningen van de voor- en tegenstanders van uniforme (kwantitatieve) criteria.

Een overzicht van deze samenvatting is hierna weergegeven.

De argumenten van de voorstanders van het hanteren van kwantitatieve criteria komen op het volgende neer:

- A Grotere vergelijkbaarheid van de jaarrekeningen onderling en eliminatie van verschillende resultaten (materialiteitsgrenzen) onder dezelfde omstandigheden.
- B Het voorzien in een 'norm' voor beslissingen inzake de materialiteit van informatie. Degene die van de norm wil afwijken zal dit moeten beargumenteren.
- C Meer consistentie in de jaarverslaggeving. Veel verschillen tussen de accountants, ondernemingsleidingen, financiële analisten, crediteuren kunnen worden geëlimineerd.
- D Toename van het publieke vertrouwen, aangezien de gebruikers kunnen vertrouwen op het gebruik van deze criteria. Zij kunnen verwachten dat zij van afwijkingen op de hoogte worden gesteld. Een gedefinieerde benadering zal wezenlijk bijdragen aan de geloofwaardigheid van het accountantsberoep.
- E Zonder kwantitatieve criteria wordt het moeilijk een gefundeerde beoordeling te maken. De accountant is voor zijn beoordeling gediend met deze criteria.

De argumenten van de tegenstanders komen op het volgende neer:

- A Het is de vraag of zinvolle criteria kunnen worden geformuleerd die algemeen toepasbaar zijn. Er zijn vele beslissingen inzake materialiteit die om specifieke criteria vragen. Het ontwikkelen van deze criteria is een moeilijke zo niet onmogelijke taak.
- B Kwantitatieve criteria worden gerelateerd aan één bepaalde factor, bijvoorbeeld een percentage van het resultaat, terwijl er meerdere factoren van belang kunnen zijn.
- C Kwantitatieve criteria leiden tot een aanzienlijke reductie of eliminatie van het deskundige oordeel van de accountant. Het gevaar wordt gelopen dat de criteria blindelings worden toegepast.

De voordelen van de kwantitatieve criteria spreken voor zich, de nadelen zullen nader worden besproken.

ad A: Mijns inziens is het niet juist om bij voorbaat op grond van twijfels kwantitatieve criteria uit te

sluiten. Onderzoekingen zullen moeten uitwijzen of het hanteren van kwantitatieve criteria al dan niet geschikt is voor materialiteitsbeoordelingen. Uit het voorgaande bleek al dat in de praktijk verschillende criteria zijn ontwikkeld. Deze criteria moeten op hun waarde worden beoordeeld.

ad B: Kwantitatieve criteria behoeven niet voor alle vraagstukken te worden gerelateerd aan één factor. Het is heel goed denkbaar dat er verschillende factoren worden gehanteerd voor verschillende vraagstukken. Ook is het mogelijk dat een criterium een combinatie is van meerdere factoren. Een voorbeeld hiervan is de 'Blended method'⁵: een combinatie van percentages van activa, omzet, resultaat, toegevoegde waarde en het eigen vermogen.

ad C: De tegenstanders van kwantitatieve criteria zijn van mening dat de accountant geen behoefte heeft aan kwantitatieve criteria op het niveau van de regelgeving. Dit betekent een beperking van zijn beoordelingsvrijheid. De accountant is volgens hen in staat op grond van zijn ervaring en deskundigheid een situatie op de juiste wijze te beoordelen. Het bezwaar van de tot nu toe gehanteerde beoordelingsvrijheid van de accountant is dat dit leidt tot verschillende uitkomsten onder dezelfde omstandigheden, hetgeen een niet effectieve communicatie tot gevolg heeft. Kwantitatieve criteria behoeven geen afbreuk te doen aan de 'professional judgment' van de accountant.

De criteria dienen niet blindelings te worden toegepast, er dient te allen tijde rekening gehouden te worden met de specifieke omstandigheden. In Australië zijn sinds 1974 kwantitatieve criteria opgenomen in de Accounting Standards (AAS 5). Het nog steeds van kracht zijn van deze standaard kan wijzen op de bruikbaarheid van de kwantitatieve criteria voor de beoordeling. De criteria dienen te worden beschouwd als een hulpmiddel voor beoordelingen. De mogelijkheid om in speciale gevallen af te wijken van de kwantitatieve criteria moet opengelaten worden. Er dient dan aangegeven te worden (in de jaarrekening) waarom er afgeweken is en welke materialiteitsgrenzen wel gebruikt zijn.

De vorenstaande argumenten in beschouwing nemend, ben ik van mening dat het gerechtvaardigd is te stellen dat de voordelen van kwantitatieve criteria zwaarder wegen dan de nadelen. Kwantitatieve criteria (op het niveau van de regelgeving) als hulpmiddel voor het operationaliseren van het materialiteitsbeginsel zijn door vele onderzoekers⁶ bepleit.

Het definiëren van kwantitatieve criteria zal altijd een subjectieve en arbitraire aangelegenheid zijn. Maar door deze criteria in de regelgeving vast te leggen wordt het materialiteitsvraagstuk op een ander niveau van subjectiviteit gebracht en zal er hoogstwaarschijnlijk een consistentere invulling aan het materialiteitsbeginsel worden gegeven. Dit leidt tot een effectievere communicatie door middel van de jaarrekening, waarmee de praktijk en in het bijzonder de gebruiker zijn gediend.

4 De voorschriften in Nederland met betrekking tot de operationalisering van het materialiteitsbeginsel

In de Richtlijnen van de RJ is het materialiteitsbeginsel in het bijzonder van toepassing geacht op de volgende gegevens:

- a aanvullende informatie op basis van alternatieve waarderingsgrondslagen;
 - b informatie over schattingswijzigingen;
 - c posten die een belangrijk onderdeel vormen van een bepaald rubriekstotaal;
 - d informatie over stelselwijzigingen;
 - e fouten of onjuistheden welke na vaststelling van de jaarrekening worden geconstateerd.
- (vgl. Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, § 1.05 al. 202)

Voor de onderwerpen a, b en c heeft de RJ inzake de materialiteit van informatie kwantitatieve criteria opgesteld. Over de onderwerpen d en e wordt opgemerkt dat deze niet afzonderlijk worden behandeld. Voor het materialiteitsbeginsel inzake informatie over stelselwijzigingen wordt verwezen naar paragraaf 2.5 van het proefschrift van Hoogendoorn 'Stelselwijzigingen in de jaarrekening' (1990). Onderwerpen a, b, d en e spelen een rol bij de in de toelichting op te nemen (aanvullende) informatie, terwijl onderwerp c betrekking

heeft op de mate van aggregatie van financiële informatie in de balans en de winst- en verliesrekening.

De RJ merkt op dat gezien de veelheid van elementen welke zich bij een weloverwogen beoordeling kunnen voordoen, het niet mogelijk is objectieve criteria voor vermelding te formuleren, welke in alle omstandigheden toepasbaar zijn. Dit is de reden waarom aan de kwantitatieve criteria de status van 'aanbevelingen' is toegekend.

Uitgangspunt voor het al dan niet vermelden van gegevens is het vereiste inzicht. De geformuleerde criteria kunnen in een concreet geval te eng of te ruim gesteld zijn. Verder kunnen de bijzonderheden van de rechtspersoon of de aard van de gegevens zodanig zijn dat afzonderlijke vermelding, hoewel er niet aan de criteria is voldaan, gewenst is voor het vereiste inzicht (er is dan sprake van relevante informatie, waarop het materialiteitsbeginsel niet van toepassing is).

De hierboven genoemde onderwerpen a, b en c zullen nu nader aan de orde worden gesteld met uitzondering van de regeling in § 1.05 al. 209 betreffende de vermelding van gegevens van ondernemingen waarin een kapitaalbelang bestaat.

Ad a Aanvullende informatie op basis van de alternatieve waarderingsgrondslag

Bij het opstellen van een balans en winst- en verliesrekening kan een onderneming de historische prijsgrondslag of de actuele waarde als waarderingsgrondslag hanteren. De RJ heeft bepaald dat de gebruiker behoefte heeft aan aanvullende informatie in de toelichting op basis van de alternatieve waarderingsgrondslag, indien het verschil tussen het eigen vermogen en/of resultaat op basis van de gehanteerde en de alternatieve waarderingsgrondslag materieel is. Onder alternatieve waarderingsgrondslag dient de actuele waarde te worden verstaan indien de onderneming primair waardeert tegen de historische prijsgrondslag en omgekeerd. De kwantitatieve criteria voor vermelding zijn:

- een verschil in het eigen vermogen van groter dan 10% van het in de balans per einde boekjaar opgenomen eigen vermogen;

- een verschil in het resultaat groter dan 5% van de toegevoegde waarde.

Voor de toepassing van vorengenoemde criteria zijn van belang:

- de haalbare precisie van de resultaat- en vermogensbepaling bij toepassing van actuele waarden als in de jaarrekening de historische prijsgrondslag is toegepast;
- de grootte van het eigen vermogen en van het nettoresultaat. Deze kunnen dusdanig groot of klein zijn in relatie tot balanstelling, omzet of toegevoegde waarde, dat afwijking van de genoemde criteria gerechtvaardigd is.

Ad b Informatie over schattingswijzigingen

Indien een onderneming besluit zijn schattingen aan te passen aan de veranderende omstandigheden is er sprake van een schattingswijziging.

Voorbeelden hiervan zijn:

- het aanpassen van de gebruiksduur van slijtende activa;
- het wijzigen van de schatting van dubieuze debiteuren.

In de volgende twee gevallen dient een schattingswijziging in de toelichting te worden vermeld:

- indien de invloed van de schattingswijziging (op het resultaat) in de verslagperiode groter is dan 5% van de toegevoegde waarde;
- indien de mogelijke invloed van de schattingswijziging (op het resultaat) in de volgende perioden groter is dan 5% van de toegevoegde waarde.

Ad c Posten die een belangrijk onderdeel vormen van een rubriekstotaal

Artikel 363 lid 3 Boek 2 BW stelt dat een post niet afzonderlijk behoeft te worden vermeld, indien deze in het geheel van de jaarrekening van te verwaarlozen betekenis is voor het wettelijke vereiste inzicht.

Een balanspost is volgens de RJ van te verwaarlozen betekenis indien deze niet groter is dan 5% van de balanstelling (= som van de activa of van de passiva volgens de balans) en tevens niet groter is dan 10% van het totaal van de rubriek (de te onderscheiden rubrieken zijn te vinden in het

Besluit Modellen Jaarrekening). Als het bovenstaande zou leiden tot een afzonderlijke vermelding van een post, die minder is dan 1% van de balanstelling kan alsnog samenvoeging met een andere balanspost plaatsvinden. Voor een post van de winst- en verliesrekening geldt dan dat hij van te verwaarlozen betekenis is indien deze niet groter is dan 5% van de toegevoegde waarde en tevens niet groter is dan 10% van het totaal van de rubriek waartoe zij behoort.

5 Evaluatie van de kwantitatieve criteria in de Nederlandse regelgeving

Alvorens de kwantitatieve criteria van de RJ te evalueren wil ik opmerken dat de beslissing om tot kwantificering over te gaan naar mijn mening een juiste beslissing is geweest.

Voor het al dan niet opnemen van aanvullende informatie (op basis van de alternatieve waardeeringsgrondslag respectievelijk over de schattingswijzigingen) acht de RJ het verschil in het eigen vermogen en de toegevoegde waarde van doorslaggevende betekenis. Opmerkelijk is dat het belang voor het eigen vermogen wel wordt gerelateerd aan een verschil in eigen vermogen, maar dat een percentage van de toegevoegde waarde wordt gehanteerd om de belangrijkheid van een verschil in het resultaat te bepalen.

Het hanteren van een percentage van de toegevoegde waarde als kwantitatief criterium voor het al dan niet opnemen van aanvullende informatie leidt volgens Van Dijk (1989) tot onzekerheden omtrent de toepassing van de normen, aangezien de 'toegevoegde waarde' niet altijd expliciet uit de officiële modellen voor de winst- en verliesrekening blijkt. Leeuwerik (1989) wijst erop dat de inhoud van toegevoegde waarde per bedrijfstak sterk zal kunnen verschillen, waardoor de vergelijkbaarheid van de materialiteitsgrenzen verloren gaat.

Uit een recent onderzoek van Prikken en Volgenant (1989) onder 105 grote ondernemingen (overwegend beursondernemingen) blijkt dat de inhoud die in de praktijk aan het begrip toege-

voegde waarde wordt gegeven tot nu toe zeer gevarieerd is.⁷

Uit het vorenstaande volgt dat een percentage van de toegevoegde waarde als kwantitatief criterium bij toepassing (in de praktijk) tot verschillende uitkomsten leidt.

Uit de internationale onderzoeken⁸ volgt dat niet de toegevoegde waarde, maar het resultaat als kwantitatief criterium de meeste steun heeft. Leslie stelt: 'in conclusion, it would be fair to say that, at this time, there is more international support for the use of 5% to 10% of income as a rule of thumb for determining materiality than for any other guideline' (pagina 19).

Een mogelijke verklaring voor de keuze van de RJ voor een percentage van de toegevoegde waarde als kwantitatief criterium is dat de toegevoegde waarde stabiel is dan het (netto)resultaat. Indien er een percentage van het resultaat als kwantitatief criterium wordt gehanteerd kunnen er zich in de praktijk problemen voordoen bij een sterke fluctuatie in het resultaat of bij een laag of negatief resultaat.

In Australië heeft men het probleem van fluctuerende resultaten opgelost door in die gevallen met een gemiddeld resultaat (bijvoorbeeld van de laatste 5 jaar te werken). Een grotere stabiliteit van resultaat kan ook worden bereikt door te werken met het resultaat uit de (gewone) bedrijfsuitoefening; bijvoorbeeld door de buitengewone baten en lasten en de belasting buiten het resultaat te laten. Bij structurele lage of negatieve resultaten kan dan alsnog worden aangesloten bij de toegevoegde waarde, maar dan als tweede keus.

Uit het bovenstaande volgt dat een percentage van het resultaat als kwantitatief criterium mogelijk te prefereren is boven een percentage van de toegevoegde waarde. Mijns inziens dient de RJ te onderzoeken welk kwantitatief criterium het beste aansluit bij de opvattingen van de gebruiker.

Voor het al dan niet afzonderlijk vermelden van een balans- of winst- en verliesrekeningpost (samenstelling van het vermogen en resultaat) acht de RJ de balanstelling en het totaal van de

rubriek voor de balans en de toegevoegde waarde en het totaal van de rubriek voor de winst- en verliesrekening van doorslaggevende betekenis. Mijns inziens is het consistent met het vereiste inzicht om de belangrijkheid van een balanspost te meten in percentages van de balanstelling en het totaal van de rubriek. Voor de winst- en verliesrekeningpost dient er wel aansluiting te worden gezocht bij het totaal van de rubriek, maar dient er te worden nagegaan of er niet beter aansluiting kan worden gezocht bij het resultaat in plaats van de toegevoegde waarde.

Opgemerkt dient te worden dat er vooralsnog geen duidelijkheid bestaat ten aanzien van het begrip rubriek. In de regelgeving wordt voor de te onderscheiden rubrieken verwezen naar afdeling 3 en 4 Titel 9 Boek 2 BW. Daarin wordt niet expliciet aangegeven wat er onder een rubriek dient te worden verstaan. De balansmodellen A en B van het Besluit Modellen Jaarrekening lenen zich hierdoor voor een tweetal interpretaties: een balans heeft 6 rubrieken, te weten vaste activa, vlottende activa, eigen vermogen, voorzieningen, langlopende schulden en kortlopende schulden of een balans heeft 16 rubrieken. In het laatste geval zijn er een 6-tal hoofdrubrieken te onderscheiden en worden de hoofdrubrieken vaste activa, vlottende activa en het eigen vermogen opgedeeld in subrubrieken.

Voor de winst- en verliesrekening is het in het geheel niet duidelijk wat onder een rubriek dient te worden verstaan.

Een ander probleem is de samenvoeging van posten: er kan zich de situatie voordoen dat één bepaalde post binnen een rubriek van te verwaarlozen betekenis is, terwijl de andere posten binnen dezelfde rubriek afzonderlijk vermeld moeten worden. Mijns inziens mag in die situatie de post, die van te verwaarlozen betekenis is, worden samengevoegd met de post die de hoogste waarde vertegenwoordigt. Met deze handelwijze heeft de aggregatie nauwelijks invloed op het vereiste inzicht.

Concluderend stel ik dat kwantitatieve criteria dienen te worden gebruikt voor de invulling van het materialiteitsbeginsel. Opgemerkt dient te worden dat de kwantitatieve criteria niet als abso-

lute grenzen moeten worden gezien, hetgeen overigens ook niet de bedoeling van de RJ is. Mijns inziens dienen zij eenzelfde status te krijgen als een 'wettelijk vermoeden' bij deelnemingen. De criteria kunnen dan in bepaalde gevallen dienen als uitgangspunt voor discussie.

6 Conclusie

Uitgangspunt voor het verstrekken van (financiële) informatie in de jaarrekening dient te zijn dat deze informatie nuttig is. De nuttigheid van informatie wordt bepaald door een hiërarchie van kwaliteiten (kenmerken), primair bepalend zijn relevantie ('relevance') en betrouwbaarheid ('reliability'). Afhankelijk van de aard van informatie is het materialiteitsbeginsel van toepassing. Het materialiteitsbeginsel werkt als een 'filter', informatie die op grond van zijn omvang, in aanmerking nemend de desbetreffende omstandigheden, de oordeels- en besluitvorming van de gebruiker niet beïnvloedt, kan worden wegge laten.

Het materialiteitsbeginsel heeft bij de opstelling van de jaarrekening primair betrekking op:

- de in de toelichting op te nemen (aanvullende) informatie;
- de mate van aggregatie van financiële informatie in de balans en winst- en verliesrekening.

Het probleem bij operationalisering van het materialiteitsbeginsel is dat de opsteller en de accountant de belangrijkheid van informatie voor de gebruiker moeten vaststellen.

Uit onderzoekingen volgt dat er verschillende opvattingen inzake materiële informatie bestaan tussen de groepen en binnen de groepen zelf. Hoewel kwantitatieve criteria op het niveau van regelgeving ontbreken in Canada, Engeland en Amerika zijn er in de praktijk verschillende 'rules of thumb' ontwikkeld. Door het ontbreken van kwantitatieve criteria op het niveau van de regelgeving worden consistentie en vergelijkbaarheid inzake de inhoud van de jaarrekening bemoeilijkt.

De informatiewaarde van de jaarrekening daalt hierdoor.

De voordelen van kwantitatieve criteria wegen zwaarder dan de nadelen. Kwantitatieve criteria (op het niveau van de regelgeving) voor de operationalisering van het materialiteitsbeginsel zijn door vele onderzoekers bepleit.

Kwantitatieve criteria, opgesteld door de RJ (vertegenwoordigers van opstellers, accountants en gebruikers), leiden tot een effectievere communicatie. Daarbij is van belang dat:

- er duidelijkheid komt ten aanzien van de besproken punten (§ 5);
- er voor toegevoegde waarde als kwantitatief criterium wordt nagegaan in hoeverre deze aansluit bij de opvattingen van de gebruiker.

Ten slotte wordt opgemerkt dat hoewel het artikel is gericht op de opstelling van de jaarrekening, het artikel wellicht ook bruikbare elementen bevat voor het ontwikkelen van kwantitatieve criteria voor de accountantscontrole.

Literatuur

- Australian Society of Accountants and The Institute of Chartered Accountants in Australia, *Statement of Accounting Standards Materiality in Financial Statements*, AAS 5, Issued augustus 1974 en Reissued, november 1986.
- AIAG, *Materiality in Accounting; Current Practices in Canada, the United Kingdom and the United States*, Accountants International Study Group, januari 1974.
- Anderson, G. A. , *Materiality in Accounting*, *The Accountant's Magazine*, april 1973, pp. 173-177.
- Anderson, R. J. , *The External Audit*, Pitman Publishing, Toronto, 1977.
- Bates, H. L. , Ingram, R. W. , Reckers, M. J. , Auditor-client affiliation: the impact on materiality, *Journal of Accountancy*, april 1982, pp. 60-63.
- Bernstein, L. A. , *The Concept of Materiality*, *The Accounting Review*, januari 1967, pp. 88-95.
- Chandler, R. , *Materiality in Practice*, *The Accountant*, 15 maart 1984, pp. 179-181.
- Chewning, G. , Pany, K. , Wheeler, S. , Auditors Reporting Decisions Involving Accounting Principle Changes: Some Evidence on Materiality Thresholds, *Journal of Accounting Research*, voorjaar 1989, pp. 78-96.
- Dijk, J. F. van, De betekenis van 'materiality' voor de accountantscontrole van de jaarrekening, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, januari/februari 1989, pp. 6-16.

- Dijk, J. F. van, Materialiteit, *NlvRA-geschrift nummer 46*, pp. 11-51.
- Emanuel, J. A. , Wallage, Ph. , Het bepalen van de tolerantie in de jaarrekening, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, januari/februari 1990, pp. 16-23.
- FASB, *Criteria for Determining Materiality*, FASB Discussion Memorandum, Stamford, 1975.
- FASB, *Qualitative Characteristics of Accounting Information*, Statement of Financial Accounting Concepts No. 2, mei 1980.
- Firth, M. , Consensus and judgment models in materiality decisions, *Accounting, Organizations and Society*, nummer 4, 1979, pp. 283-295.
- Frishkoff, P. , An Empirical Investigation of the Concept of Materiality in Accounting, *Journal of Accounting Research*, Supplement 1970, pp. 116-129.
- Hoogendoorn, M. N. , *Stelselwijzigingen in de jaarrekening*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1990.
- IASC, *Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements*, International Accounting Standards Committee, juli 1989.
- Leeuwerik, J. F. , Praktische problemen bij de bepaling van materialiteit, *NlvRA-geschrift nummer 46*, pp. 71-83.
- Leslie, D. A. , *Materiality: The Concept and its Application to Auditing*, The Canadian Institute of Chartered Accountants, 1985.
- Limperc Instituut, *Risico's en oordeelsvorming in de accountantspraktijk*, Amsterdam, augustus 1990.
- Morris, M. H. , Nichols, W. D. , Patillo, J. W. , Capitalization of interest, materiality judgment divergence and users' information needs, *Journal of Business Finance & Accounting*, winter 1984, pp. 547-555.
- Neumann, F. , The Auditing Standard of Consistency, *Journal of Accounting Research*, Supplement 1968, pp. 1-17.
- NlvRA, *NlvRA-geschrift nummer 46, Materialiteit bij de opstelling en de controle van de jaarrekening*, Kluwer Bedrijfswetenschappen, Deventer, februari 1989.
- O'Connor, M. C. , Collins, D. W. , Towards establishing user-oriented materiality standards, *The Journal of Accountancy*, december 1974, pp. 171-179.
- Pany, K. , Wheeler, S. , A Comparison of Various Materiality Rules of Thumb, *CPA Journal*, juni 1989, pp. 62-63.
- Pany, K. , Wheeler, S. , Materiality: An Inter-Industry Comparison of Various Quantitative Measures, *Accounting Horizons*, december 1989, pp. 71-78.
- Prikken, L. J. , Volgenant, O. M. , Het toegevoegde waarde-overzicht, *De Accountant*, mei 1989, pp. 446-449.
- Raad voor de Jaarverslaggeving, *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving* (losbladig), Kluwer, Deventer.
- Reckers, P. M. J. , Kneer, D. C. and Jennings, M. M. , Concept of Materiality and Disclosure, *CPA journal*, december 1984, pp. 20-30.
- Solomons, D. , *Guidelines for Financial Reporting Standards*, Institute of Chartered Accountants in England and Wales, oktober 1989.
- Starreveld, R. W. , de Mare, H. B. , Joels, E. J. , *Bestuurlijke Informatieverzorging deel 1*, Samson, Alphen aan de Rijn, 1987.
- Woolsey, S. M. , Development of Criteria to Guide The Accountant in Judging Materiality, *The Journal of Accountancy*, februari 1954, pp. 167-173.
- Woolsey, S. M. , Materiality survey, *The Journal of Accountancy*, maart 1973, pp. 47-50.

Noten

- 1 Met dank aan Prof. Dr. M. A. van Hoepen RA, Dr. M. N. Hoogendoorn RA en Drs. J. A. Emanuel RA voor hun opmerkingen naar aanleiding van de concept-versie van dit artikel.
 - 2 In dit artikel wordt geen onderscheid gemaakt tussen 'informatie' en 'gegevens', zoals in bijvoorbeeld Starreveld/de Mare/Joëls (1987). Zij maken dat onderscheid wel, waarbij 'informatie' per definitie relevant is.
 - 3 Het vermelden van het feit dat het verschil tussen beide grondslagen klein is, kan mijns inziens achterwege worden gelaten.
 - 4 'A review of the literature and discussions with auditors in Canada and the United States resulted in the identification of the following seven different quantitative guidelines (labelled G1 to G7) for determining materiality:
 - G1 5% to 10% of income before tax;
 - G2 5% to 2% when the gross profit is 0 to \$ 20.000
2% to 1% when the gross profit is 20.000 to 1.000.000
1% to 0,5% when the gross profit is 1.000.000 to 100.000.000
0,5% when the gross profit is 100.000.000 and over;
 - G3 0,5% of assets;
 - G4 1% of equity;
 - G5 0,5% of revenue;
 - G6 Blended method: this model blends the previous five with equal weights;
 - G7 A variable percentage of gross profit' (Leslie, 1985, pp. 20-21).
- Een uitgebreide bespreking van de bovenstaande methoden is te vinden in het boek van Leslie (hoofdstukken 3 tot en met 5).
- 5 De 'Blended method' wordt door Leslie genoemd in zijn boek 'Materiality'.
 - 6 Woolsey (1954, 1973), Bernstein (1967), Neumann (1968), Frishkoff (1970), Anderson (1973), AISG (1974), O'Connor en Collins (1974), Firth (1979), Chandler (1984) en Reckers, Kneer en Jennings (1984).
 - 7 Inmiddels heeft de RJ het begrip toegevoegde waarde gedefinieerd (Richtlijnen voor de jaarverslaggeving – aflevering 9 juni 1990). De ondernemingsleiding kan kiezen tussen de netto en bruto toegevoegde waarde.
 - 8 De volgende studies kwamen tot de conclusie dat een percentage van het resultaat de voorkeur heeft; Woolsey (1954, 1973), Bernstein (1967), Neumann (1968), Frishkoff (1970), Anderson (1973), en Bates, Ingram and Reckers (1982). Morris, Nichols and Pattillo (1984) noemen nog eens zeven studies die concluderen dat een percentage van het resultaat de belangrijkste beoordelingsfactor is.